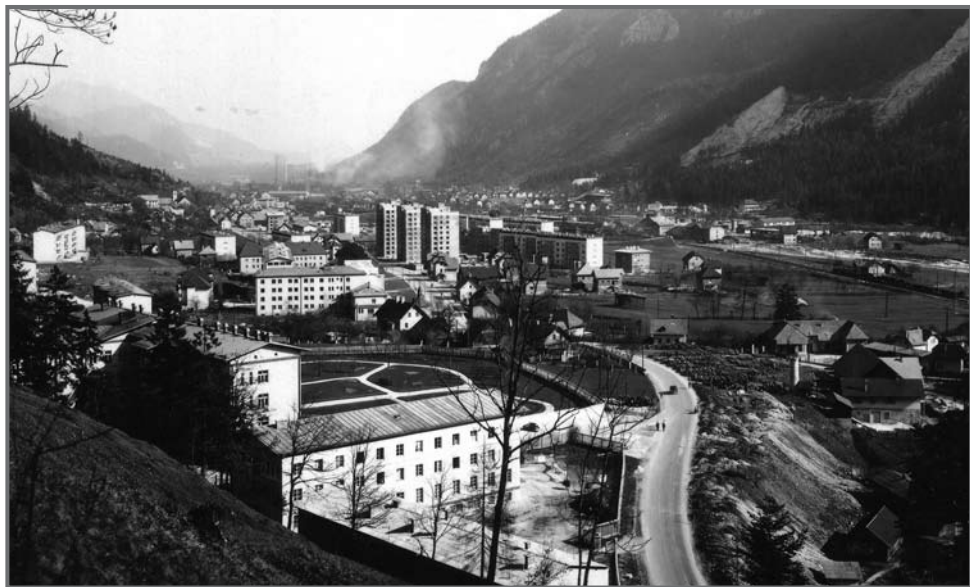


Barve mojega otroštva

Dogodki, ki jih nosimo v sebi, se zapišejo v naš spomin na različne načine. Sprva ima spomin svojo obliko in barvo, ton, zvok, celo vonj, s časom se oblike zabrišejo in bolj je oddaljen, bolj postaja podoben impresionistični umetnini, nazadnje ostane komaj opazna pika, ki se izgubi v megleni daljavi. Včasih je dovolj melodija, barva, vonj ali druga malenkost, ki obudi preživeto, kot sprožilo je lahko jasen, sončen dan, beseda, pesem, žvižg ptice, ciklama, puhasta snežinka ali dežna kaplja, lahko vonj po svežem kruhu ali katranu ... in naše razpoloženje in dana priložnost, ki je zdaj tu.



Razglednica Plavža iz leta 1959 (Gornjesavski muzej Jesenice)

Začeti moram na Plavžu, ker je tam stekla moja zibelka. Brezskrbno in varno otroštvo je pognalo korenine pri Jelovčanu, nad bolnico, kjer je zgradil hišo naš ded, za tiste čase kar veliko.

Od štirih stanovanj je bilo eno naše. Zgoraj sta veselo in bučno kraljevala bratranec in sestrična. Ded in babica sta živela nasproti nas v stanovanju čez hodnik, kamor po sedmi zvečer ni bilo vstopa, ker je ata poslušal poročila. Kako kruto in nerazumljivo

za nas, otroke ... Radio je bil takrat velika redkost in otroci nismo hoteli razumeti, da nam je kratil pravico do govorjenja. Le kdaj je bolj sladko govoriti kot takrat, ko ne smeš.

Tudi mi smo imeli doma narejen radio. Očetova ustvarjalna žilica in veselje z električno sta poskrbela, da je po delovnih dneh in večerih na kuhinjski mizi spregovorila preprosta kontaktna plošča, polna »zasajenih« žarnic, posebnih oblik in velikosti, po sprednji ploščici, označeni z radijskimi postajami, pa je na vrhovi drsel preprost iskalnik. In to čudo je govorilo, pelo, igralo in tudi mene prikovalo nase zlasti ob radijskih igrah. Najlepsi spomin je na Zvezdico Zaspanko in Žogico Nogico. Sprejem je bil včasih boljši, drugič slabši, tako da sem tudi sama velikokrat hotela tišino, ne samo naši starejši. Sčasoma je to naše čudo dobilo lepo ohišje in posebno obdelan del z opno za zvočnik. Moj oče je imel kasneje še eno ljubezen, fotografiranje, in velik občutek za ohranjanje starega vsaj na fotografijah, ki jih je na preprost način izdeloval kar sam v še bolj preprosti domači temnici. Tudi sama sem tam izdelovala prve fotografije. A to je šele zgodba šestdesetih let prejšnjega stoletja.

Zdaj pa nazaj k Jelovčanovi hiši nad bolnico, v petdeseta leta. Na koncu hodnika je bilo skupno stranišče, pred njim pa spet skupno korito s tekočo vodo, mrzlo seveda. Če smo hoteli toplo, smo jo grelj na štedilniku na drva. Tudi za umivanje, pa ne v kopalnici, ampak kar v lavorju, ki je bil postavljen na »štokerlu«, stolu brez naslona, sredi kuhinje. Tla v kuhinji so bila lesena in so se vedno znova sušila od škropljenja. Sirkova krtača in ribanje do beline je pelo v soboto, prav tako čiščenje kljuk s sidolom, čistilom za kljuge, ki je bilo zaradi pritrtilnih žebličkov zelo boleče. To delo je že zelo zgodaj pripadlo meni. V soboto smo vozili zamesen kruh v štručnicah, podolgovatih pletenih košarah za kruh, k Čufarju v pekarno. Včasih je za nagrado pristala v naših drobnih ročicah najboljša, najbolj dišeča in najbolj hrustljava žemljica na svetu ... Pralo se je ob ponedeljkih in takrat se je poleg krompirjeve juhe na štedilniku kuhalo tudi perilo ... Nedelja je bila Gospodov dan, dan za počitek in dan za kolesarske izlete. In tako naprej, dokler ni počasi minilo brezskrbno detinstvo in se je bilo treba pripraviti na šolo in dokler nismo resno začeli iskati zemljišča za samo naš domek.

V ta čas se je zapisala čudovita barva ciklamnih copatk, ki sem jih dobila za darilo od svoje botrice. Kot vsak večer je bilo tudi takrat treba umiti noge in nerodno sem se lotila opravila. V naglici sem čofnila z novo copatko v vodo in konec je bilo njene mehkobe in čudovite ciklamne barve. Le nekaj ur je trajala žametna mehkoča in lepota, ki se je ohranila do današnjih dni v mojem spominu morda tudi zato, ker so bila takrat darila tako redka, zato pa toliko bolj dragocena.

Barva daril je zavita v najlepše spomine. Darila je nosil Miklavž, če si bil priden, sicer te je čakala palica. Božiček je pustil pod dreveščkom drobno čokolado, pred veliko

nočjo sem dobila nove čevlje in podobno pred zimo, če sem stare prerasla. Oblačila so bila plod pridnih in spretnih materinih rok, ki so iz starih in prevelikih oblačil delale čudeže. Sicer pa so si bila vsa darila čudno podobna: moj Miklavž je znal čudovito vihteti pletilke, saj me je založil s pleteninami zame in za doma narejene punčke, pa s čudovitimi puloverji, jopami, kapami, celo pletenimi žabami, katerih sem se v šoli sramovala, ker takih z bunkicami ni nosil nihče. Tople so pa bile, tople! Prednost pred barvo teh daril dajem toplini, mehki in materini ljubezni, ki je ustvarjala te umetnine, ko sva z očetom mirno spala. Pletenin v norveškem vzorcu je bil deležen tudi on, sebe v svoji skromnosti in varčnosti z njimi ni nikoli nagradila.

No, čisto mirno pa le nisem vedno spala. Zgodilo se je, da sem v črni noči slišala, kako se pod lesenimi tlemi po grušču podijo živalce, kot bi kegljale. Hiša namreč ni bila podkletena in verjetno so bile miške. V svojo obrambo sem začela najprej strahoma, potem pa odločno in jezno mijavkati. Rezultat je bil neodločen, saj sem od utrujenosti zaspala in tako so zame tudi miške utihnile.

Še nekdo mi je nosil darila: bratranec iz Pariza. Sredi petdesetih let je bilo, ko mi je podaril dva čudovita robčka, kakršnih pri nas ni bilo moč kupiti. Eden je bil rdeč z vzorci igralnih kart, drugi pa pomladansko nežen s poslikavo ptičkov in cvetja. Oba sta bila tako lepa, da sem ju vsak dan nosila v žepu. Sreča, da je bila torbica na rami, da sem ju lahko vsak trenutek vlekla iz žepa in občudovala. Nekoč sem tistega s ptički izgubila. Kako mi je bilo hudo! Rdečega imam še danes in nikoli ni opravljal svojega prvotnega namena. Joj, kako smo bili skromni! Danes je to enostavno nemogoče doumeti.

Povojna leta so bila res težka. Posledice vojne so se še dolgo kazale. Denarja ni bilo in v trgovinah malo blaga. Še to je bilo na pike, vrste pa povsod in če so starši hoteli kupiti igračo, si je bilo res treba odtrgati od ust, zato je bila večina punčk takrat narejenih doma iz cunj, kupiti je bilo mogoče celuloidno glavico, če je bila sreča, seveda!

Na Plavžu so se v moj spomin zapisale še nekatere barve in najlepši vonji, ki jih danes iščem zastonj. Tako bel, mehak, puhast in dišeč je škripal samo sneg po gazi, ki je vodila v dolino proti glavni cesti. Enako beli so cingljali drobni zvončki pri Figovčevi hiški, pri teti in stricu, kjer so me vedno čakala pečena jabolka, in beli savski kamni in kamenčki v Travencah, kjer smo obdelovali njivo, in snežno bela je bila vedno pentlja na vrhu moje glave, ali kit, ki so kar nekaj let krotile moje kodraste lase. Svetlo modri so žareli meni tako ljubi savski tolmoni, kamor me je namočil oče, me prijel čez pas in ukazal: »Zdaj pa plavaj!« Jaz pa v strahu mahajoč po vodi na glavo proti dnu. Ta občutek in črnina vode sta se mi usodno usidrala v moj spomin, enako kot nebesna modrina spominčic med belimi ključavnicami na prostranih planjavah, kamor smo hodili po mehkih, s suhimi smrekovimi iglicami postlanih bližnjicah preko »Fligelpona« po mleko v Plavški Rovt.

Snežna belina pa ni samo v spominu na sneg, ampak na mehke in tople mamine pletenine iz bele angora volne. Belina in mehkoča očetovih dlani je ostala na Plavžu, preden je začela rasti naša nova hiša na Lipcah. To je bil res čas, ko se je družinsko življenje vrtelo samo okoli mene in res mi je bilo lepo.

Zelena barva zavzema posebno mesto v mojem spominu. Zeleno je bilo kolo, s katerim me je oče vozil najprej na izlete za Savo ali v Završnico, kasneje pa dnevno na Lipce, kjer sta starša kupila kos zemlje. Kolesa so bila takrat tudi sicer glavno prevozno in tovorno sredstvo, pa ne samo na relaciji Plavž – Lipce in nazaj, ampak do Tržiča, Radovljice, Gorij, Kranjske Gore, kamor je kazala nuja. Ko sta nas v sredini petdesetih let obiskali teti, mamini sestrični iz Clevelanda, sta za predhodnico poslali dve vreči moke in ponjo se je mami odpravila v Radovljico s kolesom, ker je bil oče takrat vpoklican v vojsko za Trst. Kaj je to pomenilo, se nisem zavedala, kot še marsičesa drugega nisem razumela in občutila v primerjavi s trdim življenjem staršev. Spomnim se le pogoste mamine žalosti in lepe, črno - bele kartice s tulipani, ki mi jo je oče pisal za rojstni dan. Zadaj pa lepa očetova pisava z začetnicami, po pravilu »navzgor tanka, navzdol debela črta«. In ko že omenjam Amerikanke. Najbolj se spomnim paketov z oblačili in hrano, ki je tu takrat nismo poznali. To so bili razni želeji, žvečilci, juhe v vrečkah ... Oblačila so imela poseben vonj, prav prijeten. Nekoč pozneje so bile med stvarmi tudi kavbojke, za odrasle in za otroke. Oče jih je nosil kot delovne hlače, jaz pa jih nisem smela nositi, ker se mami niso zdele primerne zame. Nekaj pa mi je le uspelo. Prva daleč okrog sem nosila tričetrtinske žametaste hlače in to rdeče, kar sploh še ni bilo v modi, če bi se takrat sploh lahko govorilo o modi. Imeli smo obleko za doma, za v šolo in za nedeljo in pika. Vse lepo oprano, zlikano in po potrebi čim lepše zašito. Da se ja ne bi videla zaplata, da ja ne bi kje ostala luknjica. Danes pa narobe svet, kupujemo strgane kavbojke, robovi so vidni, večkrat neobdelani ... Tako narekuje moda, babica pa se ne more načuditi ...

Rumena, zelena, rdeča in bela so barve mojih prvih spominov na Lipce: zlato rumeno je žarelo pšenično polje, kamor sta oče in mama zasadila kramp in lopato in sama ročno izkopala jamo za klet bodoče hiše. Beli so bili kamenčki proda na dnu izkopanih temeljev, kjer sem se brezskrbno igrala do večera, ko smo se vsakodnevno s kolesom vračali na Plavž, kjer je bilo treba najprej pogreti vodo, da smo se umili, skuhalo čaj, črno kavo iz kneipa in cikoriije in koruzne žgance. Manj sem bila vesela mešte, hrane iz zmečkanega kuhanega krompirja in moke ali riža, ker je v sredini stalo jezero zabele, tako da sem jaz obirala le zgornje robove ob steni skled, kamor maščoba ni mogla. Danes se šele zavedam, da je bila to hrana za težake in kar dolga leta sta moja starša živela težaško življenje. Vem, da zaradi pomanjkanja denarja midve z mami skoraj nisva jedli mesa. Mami je pila nesladkano črno kavo, skuhanu iz proje in cikoriije. Težaško delo ji ni bilo prihranjeno: ročno so bili zloženi kamioni opeke, redno so bili pripravljene kupi presejanega peska na mreži, brez mešalca je

bila vsako jutro pripravljena malta, zamešala sta jo moja oče in mati. Oče je odšel v tovarno, mami je »curakala« (pomagala zidarju), če je le prišel, saj je imel začeta dela kar pri več hišah: pod Mežaklo pri Kalanovih, pri Valentarju na začetku Lipc in pri nas. Ker smo bili najdlje, smo večkrat zaman čakali mojstra, zaradi česar je bila mami žalostna, oče pa jezen.

Tip lipških hiš je bil preprost: prve so bile manjše s primerno majhnimi prostori, bivalna kuhinja je bila osrednji del hiše, dnevnih sob še dolgo ni bilo, prva stranišča na štrbunk so bila še dolgo brez kopalnice, v kleti pa prostori za kurjavo in shranjevanje zelenjave. Povojne zgradbe so bile že malo večje. Pojavila se je kopalnica s straniščem, ki ni bilo več na štrbunk. Redke so bile visokopritlične hiše z dvema stanovanji, kopalnicama in straniščem. Vsako stanovanje je imelo poleg večje kuhinje še spalnico, »ta malo sobo« in shrambo. Kuhinje so bile večje z obvezno opremo: štedilnik na drva, ob njem »kišta«, zaboj za shranjevanje drv, miza s preprostimi stoli in kredenca za posodo, največji prostor v naši kredenci je bil namenjen moji šolariji. Za kuhanje in ogrevanje se je sprva le v kuhinji kurilo štedilnik na drva. Predhodniki električnih štedilnikov so bili preprosti kuhalniki na elektriko, pogosto narejeni kar v železarni, z nezavarovano žarilno žico v za to pripravljenih modelih z vtori na robustnem, pločevinastem ohišju. Kasneje so peči z vgrajenimi bojlerji ogrevale vodo in prostor v kopalnici. Počasi so prišle na vrsto peči na olje in termoakumulacijske peči. Kasneje se je pojavilo centralno ogrevanje, najprej na drva in premog, nato na kurilno olje in plin. Dnevne sobe so bile hit šestdesetih let.

Vse hiše na Lipcah so pred vojno in v zgodnjih petdesetih gradili na podoben način: brez kreditov, brez mehanizacije, daleč od razkošja, z ogromno volje, odpovedovanja in pridnosti, včasih s pomočjo sorodnikov in sosedov, če so se le lahko odtrgali od svojih del. Pri skladanju opeke ali pokrivanju strehe niso nikoli zatajili. Solidarnost med sosedi je bila velika, kot otroku pa mi je bilo zelo čudno takrat, ko me je oče poslal k enemu od sosedov po žlico kleja. Dobila sem jo, pa ne zastonj, ampak za 50 din. Starša sta bila zelo razočarana. Ob takih priložnostih sem večkrat slišala pripombo: »Nič ne bo s sabo nesel!«



Nova Jelovčanova hiša leta 1955 (Štefi Muhar)

Gradnja je potekala drugače, kot je to danes. Zidarji so bili gospodje. Ne samo podajanja opeke in priprave malte, vsega se je lotevala tudi moja mami, ne samo oče. Zidarji so bili deležni najboljše postrežbe, hrane in pijače, seveda pa so račun temu primerno zmanjšali. Moški so se lotevali vseh del, prav tako ženske. Kar so naredili sami, ni bilo treba plačati. Denar je bil drag in »šparalo« se je na veliko. Skritih želja nisem nikoli glasno izgovorila. Poleti in pozimi sem tudi pri odprtih očeh sanjala o smučeh in belih drsalkah, a je ostalo pri sanjah, saj sem vedela, da ni denarja, da o morju sploh ne govorim. Kot gimnazijka sem ga prvič okusila, videla pa kot desetletnica, ko smo obiskali babico v bolnici v Valdoltri. Na počitnice na morju ni nihče pomislil ...

Ker je dobil sosed modele za izdelavo cementnih strešnikov, si jih je izposodil tudi moj oče in naredil ročno vse strešnike za streho, ki nam še danes, po petdesetih letih, dobro služi. Danes je v navadi, da mora biti hiša tip-top izdelana, da je vseljiva. Po možnosti naj ima tudi urejeno okolico. V naši novi hiši je bila prva grobo izdelana kopalnica: stekla v oknu, bele stene brez ploščic, na tleh začasno lesena tla, ki so čudovito dišala, da smo lahko tja položili žimnice za zasilno spanje. Kuhali smo na starem gašperčku, ki nam je zvesto služil še iz časov naše zasilne letne hiške, o kateri bom še spregovorila. In nato počasi, zastekljevanje preostalih oken, ladijski podi, zasilno pohištvo, dobra volja, potrpežljivost in velika sreča, da smo na svojem, da bom nekoč dobila celo svojo sobo, ne samo svoje preproste postelje.



Štefi na svoji prvi postelji leta 1955
(Štefi Muhar)

Zelena je barva Lipc, prostranih travnikov, belih brez, nežnih macesnov, neštetič obronkov, kamor so me kot novo lipški otroci vzeli s seboj na pašo. Meni je bila to zabava, njim delo in obveznost, zato se naši spomini na ta čas bistveno razlikujejo. Pri prvih hišah na Lipcah so namreč gojili po dve ali tri koze, tako da je bilo sveže kozje mleko vedno doma. Redke pa niso bile druge domače živali: po ena kravica in kokoši, mačk in psov pa takrat ni bilo toliko kot danes. Sama se ne spominjam, da bi takrat kdaj pila kozje mleko. Nikoli ne bom pozabila rdečih jagod, plodov in listov najrazličnejšega grmovja, vsega tega, kar je sodilo med najpogostejše igrače mojega takratnega otroštva v družbi koz, njihovih pastiric in piščančkov, ki so bili moja prva, živa in glavna igrača. Ko so zaklali mojo najljubšo kokoško, ki se mi je

pustila celo česati z glavnikom, sem šla od hiše. Pa ne predaleč, le jedla je nisem. Vsak pedenj zemlje je bil obdelan, celo kupi izkopane zemlje so začasno ponujali solato, korenje, repo. Smešna anekdota se mi je zarisala v spomin, ko sem se nekoč motovnila pod nogami in me je mami hotela zaposliti. Poslala me ja na tak kup, kjer je gosto zelenela repa z besedama, naj jo prepulim. Ukaz je bil tvegán, ker ga nisem čisto dobro razumela. Čez nekaj časa sem se ponosno vrnila in oznanila, da je delo opravljeno. Kup zemlje je kazal sveža rjava rebra brez sledov repe, ker sem jo do zadnje populila. Prej kot jezo sem izzvala salve smeha ...

Lipške parcele niso velike, zlasti te na severni strani, a za sadovnjak z vsaj dvema češnjama se je povsod našel prostor. Kjer ga je bilo več, je sadje neredko prineslo poleg veselja tudi žganjekuho in marsikatero gorje v družine.

Najbolj rdeče so bile slastne češnje, ki mi jih je prinesla dobra in prijazna soseda Mavčeva; zavreto dišeče belo mleko njihove krave Breze nas je pogosto pozdravilo za zajtrk v naši zasilni leseni hiški. Danes bi temu skoraj rekli vikend hišica, pa je bila daleč od tega. Iz naše letne hiške se pred naslednjo zimo sploh nismo več vrnili na Plavž.

In zakaj smo na vogalu naše parcele postavili leseno hiško? Dnevno kolesarjenje na Plavž in nazaj na Lipce je bilo naporno in je vzelo preveč dragocenega časa, stanovanja na Lipcah pri eni najstarejših hiš, kjer je bilo v ponudbi, moja starša nista dobila, ker nista bila brez otrok; vanj se je naselil mladoporočeni par, ki je prav kmalu dobil naraščaj - dvojčka. Moja starša sta se v stiski odločila za preprosto leseno domovanje, ki nam je od pomladi do pozne jeseni nudilo streho nad glavo, miren spanec in »kohar«, doma narejen električni kuhalnik za dve posodi. Da, celo elektriko nam je priklopil gospod Novšak, potem ko je bilo ustrezno poskrbljeno za varnost. Hiška je bila lična, preprosta, prijazna in velika zanimivost mimoidočim, saj so se iz nje vili veseli zvoki iz našega domačega radia. Mnogokrat so prihajali zvečer sosedge poslušat poročila, kot smo čez nekaj let otroci iz cele vasi hodili gledat televizijo. Pri Sečniku smo gledali tečaj angleščine, pri Ravniharju skoke iz Planice, pri obeh pa risanko z zajčki. Tudi po deset in več nas je strmelo v ekran in bingljalo z bosimi nogami. A čudno, nikoli nisem pomislila, zakaj mi nimamo televizije ... Takrat je bilo to nemogoče in otroci smo to razumeli.

Naša hiška je imela le eno hibo. Pokrita je bila s pločevino in kadar je grmelo, močno deževalo ali je celo padala toča, je vladal v njej peklenski trušč in temu primeren moj strah. Kljub temu je zapisana med moje najdragocenejše lipške spomine. V njej smo se po napornem delu pred spanjem veliko pogovarjali, ob slabem vremenu pa igrali s fižolom špano, človek ne jezi se, črnega Petra in druge. Po maminem vzoru sem se spopadala tudi s pletilkami, a bolj za šalo kot zares.

Še ena, čisto malo večja, a starejša lesenja hiša je burila domišljijo lipških otrok: bolj proti koncu vasi, nasproti današnjega otoka za smeti pri Svetetu, se je črnila skrivnostna hiša Deteljice, katere pokojni mož je bil občinski lovec in čuvaj ozemlja, ki je pripadalo železarni. Njegovo lovsko poreklo se je opazilo že na daleč: nagačene trofeje so menda krasile kar fasado. Par ni imel otrok. V svojem čudaškem, samotnem in odljudnem življenju je ženska pogosto pogledala pregloboko v kozarec in kdaj kje tudi obležala. Takrat smo jo otroci kukali z vseh koncev, ona pa nas je jezno zmerjala s svojim hreščečim glasom, saj je tudi kadila, česar pri ženskah nismo bili vajeni. Ko je nekoč precej nerodno in razgaljeno obležala v travi, smo opazili, da ne nosi spodnjic in zalezovanju tako ni bilo konca. Otroci smo znali biti prava nadloga, če ne pravi vražički! Po pripovedovanju je bila v mlajših letih lepa ženska, le prerada je posedala v gostilni. Ko jo je nekoč gostilničar blizu poldneva opozoril, da bo treba domov kuhat kosilo, je odgovorila, da se že od osmih zjutraj lepo kuha ričet, ... štedilnik pa je bil na drva in ognja kmalu v njem ni bilo več, če ga nisi sproti vzdrževal.

Železarna je imela takrat v posesti precej lipškega ozemlja, pripravljen je bil celo obsežen zazidalni načrt, a je vse padlo v vodo. Zakaj, ne vem. Če bi se to takrat uresničilo, bi danes zagotovo imeli boljšo cesto, kanalizacijo in še kaj, tako pa še danes srečevanje vozil in promet poteka po dvoriščih, ki so izogibališča. Le štirje gospodarji so že takrat zaznali problem ozke ceste in prostovoljno prepustili del parcele v javno dobro: to so bili Otrin, Jelovčan, moj oče, Natek in Kejžar. In še danes se samo na tem delu lahko srečata tovornjaka ali avtomobila.

Deteljčina lesenjača je čepela med morjem zelenja, travnikov in košatih dreves blizu močvirja, kjer so vsako pomlad veselo regljale žabe in se skrivale med gostim ločjem. Starejši vedo povedati, da je bil tu bajer, kamor so se otroci hodili kopat, dobavški fantje pa loviti rake in ribe, če jim jih niso prej speljali cigani.

S Stojanovega hriba je bila zgrajena skakalnica za skoke s smučmi, umetni zalet je izdelal Lipčan Mirko Kemperle, skakali pa so dobavski fantje. Iztek je potekal proti Deteljčini hiši.

Nasprotje Deteljici je bila Knezova mama, Korošica, ki je s svojim možem, zidarjem, živela v najmanjši zidani hiši na Lipcah in je stala prav v središču vasi. Knezova je bila velika in obilna žena, zato je bila njena hoja malo počasna in nerodna, ko je s kravo hodila na pašo, v varnem naročju svojega predpasnika pa stalno pestovala kratkodlakega peska, podobnega mladi srnici. Za Bobija, tako je bilo psičku ime, se je bala kot za svojega otroka. Svojih otrok pa nista imela, zato so tudi njej vaški znali ponagajati, zlasti pa dražiti njenega psa.

Med Deteljčinim posestvom in Bičevjem, kakor smo imenovali kvakajoče močvirje, se je razprostiral lep travnik in čezenj smo si Lipčani na veliko jezo Koničevih, velikega dobravskega kmeta, počasi uhodili stezico, ki je naprej vodila med njivami in travniki do zbiralnika vode, ki je Dobravo in Lipce oskrboval s pitno vodo. Potoček, ki se je vil od tega zajetja, je poskrbel, da je raslo ob njegovi strugi drobno rožnato cvetje, ki se je kar dobro ubranilo otroških rok zaradi močvirskega dostopa. Kasneje so nas spet vabili srebrni laskasti cvetki, ki so se razvili iz rožnatih. Danes tega ni več.

Mimo vodnega zajetja je steza vodila strmo navkreber do železniške proge Nova Gorica - Jesenice, ob kateri je tekla nezavarovana potka med progo in nevarnim odlagališčem strojev, ki jih je železarna zavrгла. Še dosti kasneje so se tu dogajale nesreče, ker so bili stroji vabljeni za fantovska raziskovanja. Naprej smo šli preko proge, mimo vile in ob obronkih njiv do križišča poti, ki sta vodili proti trgovini, šoli, cerkvi, h kmetijam, kamor smo Lipčani hodili po mleko. Zakaj omenjam to križišče? Otroci nikoli nismo vedeli, katero naj uberemo, tisto mimo Cokle, tovarne, kjer so izdelovali leseno obutev, ali ob progi proti železniški postaji in pod divjimi kostanji do šole, ker je bilo obakrat tvegano. Vedno je bilo treba mimo hiše, kjer je živela ženska, ki smo jo poznali po njenih kozah in skrnobnih psih. Ti so kar čakali, kje nas bodo preganjali in ogrožali in nikoli se ni zgodilo, da bi nas pred njimi kdo zaščitil. Žal tudi ona nikoli!

Omenila sem, da smo hodili k dobravskim kmetom po mleko. To je bilo tudi nekaj posebnega. Kmečko življenje je naporno, delo traja od jutra do mraka in gospodinja ni imela časa, da bi čakala, kdaj bomo prišli s svojimi kanglicami. Sama je potem, ko je zjutraj in zvečer pomolzla, nalila mleko v prav take kanglice, kot so bile naše, jih zaščitila pred muhami in odšla za svojimi opravki. Dogovorjeni smo bili, kako pridemo v hišo, če je ne bo doma, in sami prelijemo mleko v naše kanglice. Vonj po mleku nas je pozdravil že pri vhodu, miza v kotu hodnika se je dnevno šibila, a redko se je zgodilo, da bi ga pri prelivanju polili. Celo taki mojstri smo bili, da smo upali vrteti polne kanglice mleka in ga pri teh vragolijah in po vseh fizikalnih zakonih uspeli vsega srečno prinesiti domov. Da ni bilo treba vsak dan po to slastno tekočino, smo se v dogovoru s tremi sosedomi menjavali na tri dni. Poti je bilo res manj, tri kanglice v enem cekarju pa so bile kar težke.

Mleko je bilo tudi po vojni glavni vir prehrane otrok in odraslih. Spominjam se, da je moj oče kot varilec v železarni posebej dobival mleko zaradi očem nevarnega žarčenja. Takrat sem od blizu spoznala vonj drugačnega mleka, materinega, ki ga sesa dojenček. Če sama pripadam »baby bum« generaciji, otrokom svobode, sem čez dobrih deset let, ko smo imeli streho nad glavo, srečna dobila sestro. Pozno, a bolje pozno kot nikoli.

Resnico, da bomo dobili dojenčka, sta mi oznanila starša, a kaj več mi nista povedala. Mami je postajala čudno debela, nosila čudna oblačila, ki so jo postarala, kako bo z dojenčkom, pa nisem vedela in tudi ne jasno vprašala. To je bil takrat tabu, na kmetih verjamem, da malo manjši. Takrat so matere še rojevale doma in tudi pri nas je napočil čas rojstva. Da se mudi, sem vedela, ker je oče odvihral s kolesom po babico Bogatajevo na Borovlje na Javornik, in prav jezna sem bila, ko sem ju videla, kako se ona počasi »miga« proti naši hiši. Oče je peljal večjo škatlo in v njej smo s sosedomi otroki videli luknje in sklepali, da so tam zato, da se dojenček ne bi zadušil. Joj, kako smo bili za luno! Kmalu po njenem prihodu se je skozi okno pokazala očetova glava in spregovorila: »Sestrico si dobila!« In okno se je spet zaprlo. Tri debele ure smo čakali, ko se je končno spet odprlo. Pokazal se je očetov veseli obraz in nas povabil noter z besedami: »Štefi, pridite jo pogledat!« Ob prvem srečanju sem bila malo razočarana. Mamice se sploh ne spominjam, ker je bila takrat glavna naša dojenčica, a spraševala sem se, zakaj je moja sestra vsa roza, če ne rdeča in utrujena. Seveda sem izvedela, da se pri porodu mučijo tako mamice kot dojenčki, zato pa je bila vsak naslednji dan moja sestra nekaj najlepšega, najbolj dišečega in najbolj jokajočega na svetu. O luknjah v škatli nisem utegnila razmišljati. Takrat mi je bilo enajst let.



Štefan Jelovčan, monter in varilec v železarni (Štefi Muhar)

Lipški otroci smo bili otroci narave. Imeli smo to srečo, da je bilo kar nekaj travnikov, kjer smo se brez prehude jeze lastnikov žogali, igrali med dvema ognjema, nogomet, celo loparje za badminton smo nekje dobili. Nasproti Bičevja čez cesto se je ob robu savskih bregov zelenil čudovit gozdiček z nekaj hrasti, skupinami brez, eni smo rekli kar žirafa, in blizu desetimi macesni, ki so dajali pravljlično mehko gozdičku, ki smo ga otroci imenovali po svoje. Posajeni so bili tako, kot bi zaznamovali vogale igralnih polj za igro med dvema ognjema. Te površine so bile tudi namišljene sobe, kuhinje, vse, kar je trenutno potrebovala naša bujna domišljija. Neštetokrat smo sklenili: »Dobimo se v ta zelenem!« In vsi smo vedeli, kje bo igra ali kje kakšen skriten ljubezenski sestanek. Danes od tega sanjskega gozdička ni ostalo ničesar, na mestu Bičevja, ki so ga počasi izsušili, pa nastaja igrišče, kjer že potekajo nogometni turnirji, posebno ob prvomajskih praznikih za Medjev memorial v spomin prezgodaj umrlega mladega športnika z Lipc. Še nekaj moram poudariti. Del naše igre je bilo tudi delo. Pomagali smo doma, pri opeki so tudi naše roke koristile, kjer je bila živina, so obvezno pasli otroci. Nabirali smo regrat, kislico, jagode, borovnice, šmarnice, gobarili so starejši, ki so še v temi

hiteli na svoja najdišča. Neko obdobje je bilo, ko smo množično nabirali zdravilna zelišča, jih sušili doma in cele vreče pripravljali za oddajo. Ne spominjam pa se, da je to zbiranje rodilo kakšne sadove, čeprav smo kovali velike načrte. To bi bil namreč naš prvi zaslužek.

Še ena barva se je močno vtisnila v moj spomin: prašno siva, črna. Če bi risala karikaturu takratnih lipških ali dobravskih otrok, bi prikazovala dolge prašne noge kot simbol večnega pešačenja z Dobrave, mimo Lipc, skozi zaraščeno, neprijazno gmajno do lesene brvi čez Savo, ubiranje bližnjice ob belo se penecem črnem Javorniku, ki se je valil v Savo, grizenje kolen po nasutem bregu nad strugo Javornika pod teraso z barakami pa do belške šole, kamor smo pogosto prihajali tudi po dvakrat dnevno; dopoldne k rednemu pouku, popoldne pa h krožkom, pevskemu zboru in dodatnemu pouku. Imeli smo neznansko srečo, da se nam na tako nevarni poti ni kaj zgodilo. O tem tudi ni nihče razmišljal, najmanj šola, kajti starši so nas prišli čakati do mostu. Tudi razsvetljave ni bilo, ki bi nam olajšala vračanje domov po temi. Prava srhljivka! Zime sem se najbolj bala, ker je bilo toliko noči. Druga srhljivka se je dogajala podnevi, ko smo se peš vračali s Podkočne proti Lipcam. Cesta je vodila navkreber, obe strani sta bili gosto zaraščeni, nad sedanjimi in tudi takratnimi cigani je bila pod železnico večja globel in tam se je med grmovjem prikazoval moški z rdečim kolesom, v plašču, ki ga je razpiral v naši prisotnosti. Spodaj pa golota, seveda. Dobesedno smo divjali skozi ta del poti, kot bi imeli plašnice na očeh. Drugo razkazovalno mesto je bila »ta gladka skalca« in najsrečnejši smo bili, če smo brez hudih presenečenj prisopihali do prvih lipških domovanj. Katastrofa je bila v tem, da si doma o tem nismo upali govoriti, v šoli pa tudi ne. Da, strah je bil več ali manj moj večni spremljevalec... Danes je mladim to popolnoma nerazumljivo, cela vrsta luči sveti po celotni poti, takrat pa je ena svetila pri Končniku nad brvjo čez Savo, druga pa pri Lovrenčku na drugi strani lesenega mostu in konec.

Modra barva mi močno barva življenje: ta je sinonim za moje spominčice, Savo, morje in ne nazadnje tudi nebo. In to slednje nas je otroke obdarjalo z barvnim papirjem. Da, prav ste prebrali. Takrat ni bilo splošne telefonije, radia in televizije, plakati so bili redki. Pred večjimi dogodki se je z leškega letališča dvignilo letalo z raznobarnimi obvestilnimi listki. V večjih količinah jih je spuščalo nad gorenjska mesta



Štefi in sestra Mateja z mamo na starem mostu čez Savo na Javorniku leta 1962 (Štefi Muhar)

in vasi. V lesketu sončnih žarkov se je nebo žarilo v mavričnih barvah in otroci smo se v »jatah« podili za njimi, saj nam je pri tem veter močno nagajal. Bolj kot za obvestila nam je šlo za barvni papir, ki je bil potiskan največkrat na eni strani, drugo smo otroci porabili za igro. Najbolj smo bili razočarani, če nam je veter odnesel barvno preprogo nad vodno gladino ali proti Stolu. Po maratonu smo preštevali svoje papirnato bogastvo.

Na Vošah se je včasih reklo Lipcam, menda je bilo v igri tudi ime Brezje. Obe imeni bi bili primerni, saj je na tem območju res veliko brez in lip, na goščavo pa opozarja staro ime Voše, »goša«. Kolovoz, ki je od nekdaj vodil skozi naselje, težko mu rečem vas, saj imamo le enega polkmeta, je ostal do danes, le da se je skoraj sam širil, ker so po njem začeli po konjski vpregi in traktorjih voziti tovornjaki, avtomobili in celo avtobusi. Makadam je počasi nadomestila asfaltna preplastitev, katere smo bili neznansko veseli, čeprav se je kasneje kar naprej kopalo vanjo zaradi različnih napeljav: kabelske televizije, telefona, plina ...

Naselje premore celo dva bloka s po štirimi stanovanji, v katera so se preselile družine, ki so živele v neprimernih stanovanjih na različnih koncih Jesenic. Blokarski otroci so se hitro vživeli med domorodce, prav smešna je anekdota s fižolom. Ob cesti, ki vodi še danes k blokom, smo imeli njivo z nasajenim fižolom. Kar precej ga je bilo in je lepo obrodil. Mladi Peter se je pozno ponoči vračal z neke fantovščine, na kateri je bilo tudi več lipških fantov. Rožičev Cveto ga je zložil iz avta in veselo razposajen se je vračal proti blokom. Ko je došel do našega fižola, se izmed prekel pojavi ogromna bela postava, ki je nervozno krilila z rokami in nekaj vpila. Petra je minilo vse veselje, izdaviel je le dolg AAA, ko je spoznal, da bela pošast ni nihče drug kot njegova mama, ki je v skrbeh zanj bedela in ga čakala. Ker je bilo poletje, je kar v spalni srajci oprezala za svojim potepinom in uspela. Še danes priznava, da se nikoli v življenju ni tako ustrašil, kot takrat.

Trenutno je največji problem naselja ozka cesta, po kateri se vali tovorni promet. Ta lokalna cesta je dobila vlogo glavne komunikacije za tovorni in obvozni promet z industrijsko cono v Črni vasi in zaradi prenizkega tunela pri Jurčevi gostilni. Tako kot je potrebna kanalizacija, je nujna obvoznica, ki je bila načrtovana pri gradnji avtoceste, pa ni bila uresničena. Kvaliteta življenja Lipčanov bi bila z njo boljša, za otroke in pešce pa manj stresna in nevarna.

Lipce so delavsko naselje, vsako domovanje je nastalo v potu obraza in odpovedovanj, zato se ne čudim, če vsak več ali manj obdeluje svoj vrtiček. Do vsega, kar ima, je težko prišel, a vseeno je že dolgo pripravljen deliti. Kadar v vas zarezže smrt, takrat se dve sosedni pokojnika odpravita po vasi, ena na vzhodno, druga na zahodno stran in vsaka hiša prispeva skromen dar za družino žalujočih. Iz te vsote se kupi venec,

preostali denar dobijo žalujoči »na roke«. Saj ni veliko, mnogo pa pomeni občutek sočutja, razumevanja, spoštovanja tradicije in dobrote in solidarnosti. Potiho pa vsak darujoči pomisli, da pridemo vsi na vrsto ... Globoko si želim, da bi se ta lepa navada ohranila.

Še ena tradicija že začenja združevati Lipčane: Prvomajska budnica jeseniške godbe je na Lipcah dobila domovinsko pravico. Teden prej steče nabirka, nekaj primaknejo v organih krajevne skupnosti, pa pridne roke gospodinj in 1. maja zjutraj je tu vedno veselo. Koncert godbe je, kot se »šika«, včasih se celo zapleše in ko že dolgo ni več godbe, Lipčani radi pomodrujejo in spijejo kozarček za zdravje. Zadnje čase prihaja celo mladina.



Prvomajska budnica na Lipcah
okoli leta 2000 (Štefi Muhar)

Če govorim o tradicijah, ne morem mimo velikonočnega »žeganja«, blagoslova hrane. Na Lipcah je res vse od rok; šola, trgovine, cerkev. In če Lipčani vedno nekam hodimo, blagoslov pride k nam. Kako? Pri eni od najstarejših hiš na Lipcah, pri Ravniharjevih, pred velikonočno soboto pripravijo vse, da je sprejem duhovnika in krajanov, ki prinesejo živila k »žegnu«, slovesen in prijazen domač. Da ljudem to veliko pomeni, dokazuje vsako leto večja udeležba pri obredu. In še nekaj, kar sploh ni za na konec. Še dolgo naj živi najstarejša Lipčanka, 96-letna gospa Francka Ravniharjeva, ki je tudi zaslužna, da se na Lipcah vsi bolje razumemo.

Lipce so danes lepa vas, kot je napisal Marko Mugerli, avtor zadnje knjižice o naši krajevni skupnosti. Kot domačinka lahko neskromno dodam, da so vas cvetja in negovanih zelenic. Na vsakem koraku se čutijo navezanost, skrb in ljubezen do svoje hiške in koščka zemlje pod soncem. Verjamem, da se bo še razvijala, če se bomo v krajevni skupnosti počutili enakovredne, če jo bo širša skupnost pripravljena potegniti iz naftalina ... O tem bi do sedaj težko govorili, čeprav tu stoji največji pomnik dogodkov na drugo svetovno vojno, električni drog, ki so ga v dvakratni diverzantski akciji proti okupatorju partizani uspešno minirali. V spomin na ta dogodek krajanji Blejske Dobrave, Lipc in Kočne praznujemo krajevni praznik. Vsako leto je organizator prireditve eno od naselij krajevne skupnosti.

Za otroke je lepo poskrbljeno v vrtcu, šoli, prevažajo jih starši in avtobusi. Nevarnost ceste jim je položena v zibelko, z njo živijo generacije...

Mladina je delovna, veliko je študira. Vpetaje v krajevno življenje. Ljudje niso zaposleni kot pred desetletji pretežno v železarni, veliko je samozaposlenih, ki kot obrtniki ali v lastnih podjetjih uresničujejo svoje interese. Prvi graditelji Lipc so žal večinoma pokojni, nekaj jih še uživa zasluženi pokoj. In ti bi verjetno povedali še marsikaj zanimivega o naši vasi nad Savo. Obetajo se ji boljši časi, kot zagotavljajo odgovorni. Upajmo, da za vse, saj čas, ki ga živimo danes, ni lahek in ne lep.



Pogled na cesto skozi Lipce danes
(Štefi Muhar)

Tako sem jaz doživljala petdeseta in šestdeseta leta prejšnjega stoletja in moram priznati, da zveni prav idilično. Mislim, da nam te idile ni treba zavidati, saj je bila skozi odrasle oči bistveno drugačna in težka. V tem je tudi prednost mladosti in mladostnih spominov. Zanimivo pa je, da se tudi drugi pripovedovalci spominjajo tistih časov skozi mladostne vragolije, ki med vrsticami odkrivajo težak čas pred, med in po vojni. To je bil čas pomanjkanja in neverjetne skromnosti, ko ni bilo ne denarja in ne dobrin, ki so za današnji čas samoumevno nepogrešljive, ko je mladim pomaranča ali čokolada pomenila celo premoženje. In če nam ga starši niso mogli dati, smo to razumeli. Kljub skromnemu življenju lahko rečem, da nam je bilo lepo. Zadovoljni smo bili z malim.

Moja sinova in njuna generacija X bi svojo zgodbo pisala drugače, generacija Y, vnuki spet drugače in v tem je vsa draž spominov, za katere želimo, da ne bi potonili v pozabo. Razlika med generacijami ni samo starostna, ampak je veliko večja v mišljenju, razumevanju, spoštovanju vrednot, ki se spreminjajo, v medosebnih in medsebojnih odnosih, v načinu življenja, čustvovanja ... Morda bodo te zgodbe pomagale, da se bomo med seboj bolje poznali, razumeli in zato tudi bolj spoštovali. Morda bodo vzbudile novo radovednost, da se bomo hoteli bolj poslušati in drug drugemu tudi prisluhniti, da bi bilo skupno življenje bogatejše in vredno spoštovanja. Če si bodo mlajši vzeli čas za branje te knjižice, smo že na dobri poti, da jih bo še kaj zanimalo in bodo še sami kaj vprašali in poslušali, kasneje pa tudi zapisali. Tako je pač življenje, vsaka življenjska zgodba je drugačna in nobena bolj ali manj pomembna. Vsaka je edinstvena in neponovljiva v morju človeških usod ...